

Sisällys

Esipuhe	II
Ella Kivikoski, menneisyytesi ei ole vielä valmis	II
Kiitokset	14

ELLA KIVIKOSKI, TAMMELA JA FORSSA

Tammelan Lamalasta professoriksi Helsinkiin	19
--	----

Juhani Kostet

Perhetaustaa	19
Kansakoulussa Tammelan kirkonkylällä ja oppikoulussa Forssassa	24
Huvila kansallisessa kulttuuriympäristössä	25
Kuuluisia aikalaisia Tammelassa	28
① Luonnonihanoituksia Tammelassa – Joos eli Jooseppi Sajaniemi	32

Modernisoituvassa Hämeessä – Tammelan Forssa talouden ja sivistyksen hautomona	37
---	----

Panu Nykänen

Teollisuuden ensiaskeleet	37
Kansallisen kulttuurin kehdoissa	40
① Forssa – vireästä tehdaskylästä kaupungiksi – Minna Silver	41
Opettajasta elinkeinoelämään	46
Forssasta maailmalle	46

Forssan Suomalainen Yhteiskoulu ajan muutoksissa	51
---	----

Koonnut Minna Silver

Ella Kivikosken oppikoulu ja kouluvuosien tapahtumia	51
Forssan Suomalainen Yhteiskoulu	53

Arkeologia tapaamassa – Ella Kivikoski muistelee, haastattelu vuodelta 1986	63
--	----

Sirkka-Liisa Seppälä

MUINAISTIETEEN PYRINTÖJÄ SOTIEN VARJOSSA

Tutkijaprofiili muotoutuu – Ella Kivikoski, Baltia ja Skandinavia	69
--	----

Timo Salminen

Arkeologia ja kansainväliset verkostot	69
Ella Kivikoski Balttilaisessa instituutissa	70

Arkeologien yhteistyötä 1930-luvulla	74
Toinen maailmansota ja ulkomaanyhteydet	77
Sodan jälkeen	78
Baltia ja Skandinavia Ella Kivikosken uralla	81

”Käytännöllinen museomies” ja tiedenainen – Muinaistieteellisen toimikunnan virkamiehenä

85

Leena Söyrinki-Harmo

Virkanaisten uratielle	85
Museotyötä ja kaivauksia	88
Kilpailu intendentin virasta – naisarkeologi puntarissa	90
Sota-ajan poikkeusoloissa	92
Mies vastaan nainen – taistelu osastonjohtajan paikasta	95
Virkanaisten tilinpäätös	99

Kaivauksia ”rauhallisella ja hymyilevällä” Ahvenanmaalla – hautakumpuja, savikäpeliä ja muinaistaloja

103

Milton Núñez

Miksi Ahvenanmaa?	104
Savikäpälät	107
Storhagen – rautakautisen taloryhmän tutkimukset	110
Kvarnbacken – ison kumpukalmiston kaivaukset	111
Långängsbacken – toinen suurkalmisto tutkimuskohteena	115
Ella versus Matts	118
Kiehtovia kysymyksiä	119

Ella Kivikoski – tutkija sodassa

127

Tiina Kinnunen

Tutkijat, sukupuoli ja isänmaan palvelu sotavuosina	129
Ella Kivikosken tutkijan työ sotavuosina	132
Sotavuodet ja tieteen poliittisuus	134
Itä-Karjala suomalaisen tutkimuksen ulottuville	139

”Erinomainen maa tämä on” – arkeologinaisia Aunuksen teillä 1943

147

Pirjo Uino

Prologi	147
Aunuksen kutsu	148
Kurgaanien arvoitus	151
Vihdoinkin Viteleen	153
Piridoilan hautakummut – mitä löytyi?	157
Toteutumattomia toiveita	162

Kansallisuuspohdintoja – Vitelen tutkimusten anti?	165
Epilogi	167
”RAUTANEIDISTÄ” TIEDENAISEKSI	
Hankauksia historian kanssa – Ella Kivikoski ja kiistat väitöskirjasta professuuriin	177
<i>Visa Immonen</i>	
Väitöskirjan ”kyseenalainen loppuluku”	177
Pitkällinen kamppailu dosentuurista	179
Esihistoriallisen osaston johtajuus ja professuuri	184
Tieteenalojen, tutkijoiden ja teorioiden vastakkainasetteluja	188
Äänioikeus, uranaiset ja sinkut – Ella Kivikoski, toisen naissukupolven tiedenainen	193
<i>Aura Korppi-Tommola</i>	
Naisten poliittinen osallistuminen	193
Sinkkunaisten esiinmarssi	196
Opintietä vapauteen ja työelämään	197
Varhaisia tiedenaisia	199
Tieteen kansalaistoiminta	202
Toisen sukupolven lasikattojen rikkoja	205
Ella Kivikoski ja muita tieteellisen arkeologian naispioneereja Pohjoismaissa sekä Itämeren piirissä	209
<i>Minna Silver</i>	
Kansainvälinen käänne Ella Kivikosken syntymävuodesta 1901	210
① Tie tutkimusmatkailusta kenttärkeologiaan – <i>Minna Silver</i>	211
Arkeologian tienraivaajia Suomenlahden rannoilla	213
Ensimmäinen maailmansota, tohtori Hanna Rydh ja tyyppioppi	215
Hanna Rydh viitoitti Ella Kivikosken tietä arkeologiaan	217
① Arkeologinaisen tyylit, olemus ja Agatha Christie – <i>Minna Silver</i>	219
Ella Kivikosken aikalaisnaisia naapurimaiden arkeologiassa	222
Naisarkeologioiden tutkimusaloja	225
Itämeren pioneerit maailman mittapuulla	229
Ajan heijastuksia muualla Euroopassa – brittin naisten tie arkeologia-tieteeseen	239
<i>Minna Silver</i>	
Naisarkeologit, naisasialiike ja sotilastiedustelu	239
Stratigrafia ja radiohiiliajoituksen vallankumous	243

ARKEOLOGIN MENETELMÄT JA MUINAISUUDEN TULKINNAT

Arkeologisten löytöjen etsijä, löytäjä ja ymmärtäjä – Ella Kivikosken tutkimuskentiltä 253

Mervi Suhonen & Mika Lavento

Opiskelijasta kenttärkeologiksi	253
Menetelmät käsilaukussa	255
Suoraan kylmään veteen – ja Ella ui	259
Tieteellinen karilleajo Ahvenanmaalla	262
Rutiinia ja upeita kohteita	263
Valintoja ja pakkotilanteita	268
Julkaisuistaan arkeologi tunnetaan	271
Karjalan mailla	273
Sota-aikaa	275
Ahvenanmaalainen suurtalo	278
Muinaisjäännösten pelastustöistä akateemiselle tuolille	279
Professorin työhuoneesta kesiksi kentälle	281
Suuret kaivaukset Ahvenanmaalla	286
Tiedenaisten kunnianhimoisia julkaisuhankkeita	292
Uran loppusuora	293

Ella Kivikoski ja rautakauden nainen 303

Pirkko-Liisa Lehtosalo-Hilander

Savikäpälien arvoitus	303
Vaimoja vai orjattaria?	307
Miksi vain naisten koruja?	309
Rautakauden nainen – korujaan esittelevä mannekiini?	311
Naiset maahanmuuttajina?	313
Naiset miekkojen valtiaina	315

① <i>Piirteitä naisen asemasta keskiajalla Suomessa – otteita Ella Kivikosken Suomen ja Skandinavian historian laudatur-tutkielmasta (1930)</i>	323
<i>Jälkisanat – Pirjo Uino</i>	327

Rautakauden kuvasto, muinaiskorujen maailma ja Kalevala Koru 331

Pirjo Uino

Erään rautakautisen kalmiston anatomia Aurajokilaaksossa – Liedon Ylipään polttokenttäkalmiston arkeologinen tulkinta 341

Kristiina Korkeakoski-Väisänen & Auli Bläuer

Liedon Ylipään polttokenttäkalmiston rakenne ja löytöaineisto	343
Miten vainajien yhteisöllinen asema kuvastuu hautauksessa?	348
Ruumiin hävittäminen, vainajan hautaaminen ja kalmistorituaalit	349
Eläinten luut osana hautausrituaaleja	351
Esi-isien kalmisto – hyvinvoinnin turva	353

Jyviä, ohraleipää, lusikoita, muinaispeltoja – Ella Kivikosken kasvitieteellisiä havaintoja	359
--	-----

Terttu Lempiäinen

Ella Kivikoski 'luonnontutkijana' – makrofossiiliset kasvijäänteet	360
Ahvenanmaan leipä	362
Lapin lusikka	364
Muinaispeltoja?	365
Muuttuvassa maailmassa	366

ELLA KIVIKOSKI, HÄME JA SUOMI

Ella Kivikosken maisemat Hämeen Härkätien varrella – Tammela, Pyhäjärvi, Härkätie ja Porras	373
--	-----

Eero Ojanen

Pyhäjärvi ja pyhä rajana	373
Porras Härkätien solmukohtana	377
Härkätien ongelmallinen ajoitus	379
Loimosta Portaana hallintopitäjäksi	382
Tammelan kirkot ja kappelit	384
Pyhiinvaelluksen reittejä ja hartauden paikkoja	385
Hämeen linna vai Hattula Härkätien päätepisteenä Hämeessä?	387
Porras Härkätien etappina	389
Historian virtaa	389

Suunnistuksia Hämeen ja Suomen muinaisuuden maantieteessä	393
--	-----

Päivi Maaranen

Hämettä ja Suomea koskevia julkaisuja ja tutkimuskysymyksiä	393
Hämeen, Suomen ja suomalaisuuden hahmottuminen	395
Näkemykset ympäristöstä ja maantieteellisestä maailmasta	398
Suunnistuksia tutkijan ajattelun maailmassa	401
Ella Kivikoski tutkijapersoonana	404

Aikojen takaiset Suomi, Saami ja Häme kielentutkijan silmin – Suomen ja Hämeen kaukaiset kielirajat	409
--	-----

Riho Grünthal

Itämerensuomalaisten kielten levikki ja kielialueen laajeneminen	411
--	-----

Varhaisten kielirajojen synty ja tunnistaminen	414
Häme, Satakunta ja Suomi	419

Ensimmäiset suomalaiset? – Arkeologisia tulkintoja maahanmuuton ja jatkuvuuden ristiaallokossa	427
---	-----

Christian Carpelan

Porthanista Aspeliniin, 1780-luvulta 1880-luvulle	428
Hackman – Ailio, maahanmuutto – jatkuvuus	429
Ella Kivikoski astuu areenalle	432
Oliko esiroomalainen aika sittenkään arkeologinen tyhjiö?	435
Ellan maahanmuuttonäkemykset vastatuulella	439
Asutuksen jatkuvuus yli esiroomalaisen ajan vahvistui Espoon Taavinkylässä (Dåvits)	442
Asuttamisen mallit Porthanista Meinanderiin	444
Jälkikirjoitus	445

Ella Kivikosken näkökulmia Hämeen ja Suomen viikinki- ja ristiretkiaikaan	451
--	-----

Eva Ahl-Waris

Kivikosken rautakautta koskevia kenttätutkimuksia Hämeessä	452
Viikinkiajan Birka, Suomi ja Häme	456
Hämeen kristillistymisestä ja kristillistymisestä	459
Pohdintoja Suomen asuttamisesta, hallinnollisesta kehityksestä ja kristillistymisestä	463
① Valkeakoski, Sääksmäki – Rapolan linnavuori ja Ritvalan helkajuhlat – Minna Silver	465
Yksityiskohdista laajempiin synteeseihin	472
Merkityksellistä aineistoa ja uusia näkökulmia	475

HELSINGIN YLIOPISTON PROFESSORI OPETTAJANA

Opettajana ja oppilaiden muistoissa	485
--	-----

Koonneet Minna Silver & Pirjo Uino

Yliopiston arkeologian laitos Kansallismuseossa	485
”Pienarkeologit” ja ”Pälsin kuoppa”	487
Villasukkia rintamalle, ”Ellan paradoksi”, ”Hauskat haudat” ja ”Viinisili”	489
① Ella Kivikosken koti Urheilukadulla – Minna Silver	500

Seurustelutapoja ja opintoretkeä – Ella opiskelijan muistoissa	511
---	-----

Marketta Tamminen

Villa Lanten kuuluisa kurssi – ensimmäinen arkeologian kurssi Suomen Rooman-instituutissa 1960	521
<i>Koonneet Minna Silver & Pirjo Uino</i>	
Otteita kurssilaisten päiväkirjasta	525
① Ella Kivikosken kirje Kustaa Vilkunalle	527
 ELLA KIVIKOSKEN ”SOSIAALISET MEDIAT”	
Ella Kivikoski vapaalla	533
<i>Koonnut Minna Silver</i>	
Postikortteja ja kirjeitä	537
<i>Koonnut Minna Silver</i>	
① Ella Kivikoski osana mahjong-pelipiiriä – Isto Huvila	543
”Nainen peilissä” – Vuonna 1963 julkaistu Ella Kivikosken arvio Veijo Meren romaanista	545
Lukijan kirjavaaka	545
Ella Kivikoski ystävän muistoissa – dosentti Pirkko Rommin haastattelu	547
<i>Visa Immonen</i>	
Tutustuminen Ellaan	547
Ellan persoona ja maine	548
Muinaistutkimuksen ulkopuolista elämää	550
Arkeologeja ja muita yliopistoihmisiä	551
Ella Kivikosken (1901–1990) Curriculum Vitae – elämäkerrallisia tietoja	555
<i>Koonnut Pirjo Uino</i>	
Ella Kivikosken bibliografia	563
<i>Ella Kivikosken ja Marianne Schauman-Lönnqvistin kokoamien bibliografioiden pohjalta täydentäneet Minna Silver & Pirjo Uino</i>	
KIRJOITTAJAT	579
ENGLISH ABSTRACTS	583